

İSLÂM'DA YÖNETİM HUKUKU

(el-Ahkâmü's-sultâniyye)

Yürütme ve Yargı Kurumları

Dr. Yahya SOLMAZ

Kitabe Yayınları: 73

İSLÂM'DA YÖNETİM HUKUKU
(el-Ahkâmü's-sultâniyye)
Yürütme ve Yargı Kurumları

Dr. Yahya SOLMAZ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Doç. Dr. Fatih YÜCEL

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2023

ISBN: 978-625-98762-5-2

CR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İSLÂM'DA YÖNETİM HUKUKU
(el-Ahkâmü's-sultâniyye)

Yürütme ve Yargı Kurumları

Dr. Yahya SOLMAZ

Ankara 2023

Dr. Yahya SOLMAZ

1985 yılında Siirt'te doğdu. 2005 yılında Diyarbakır İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2007 yılında imam hatip olarak atandı. Ortaokul ve lise yıllarında farklı hocalardan Arapça ve İslamî ilimler eğitimi aldı. 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Kayseri Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi'ne kursiyer olarak başladı. 2013 yılında eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra Din İşleri Yüksek Kurulu Uzman Yardımcılığına atandı. 2014 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir alanında yüksek lisansını tamamladı. 2016 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığına atandı ve halen bu görevi sürdürmektedir. 2020 yılında Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku alanında "Ahkâm-ı Sultâniyye Türü Eserlerde Yürütme ve Yargı Erkleri (Mâverdî, Ebû Ya'lâ ve Cüveynî Örneği)" adlı teziyle doktorasını tamamladı. Evli ve dört çocuk babası olup Arapça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	

BİRİNCİ BÖLÜM

I. AHKÂM-I SULTÂNİYYE LİTERATÜRÜ	17
1.1. Literatür Kaynakları	20
1.1. Ahkâm-ı Sultâniyye Literatürünün Öncü İsimleri	30
1.1.1. Ebü'l-Hasan el-Mâverdü'nin Hayatı	30
1.1.2. Ebü Ya'lâ b. el-Ferrâ'nın Hayatı	32
1.1.3. Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî'nin Hayatı	35
1.2. Mâverdü ve Ebü Ya'lâ'nın el-Ahkâmü's-Sultâniyye Eserlerinin Mukayesesi ve Öncelik Tartışması	37

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİ OLUŞTURAN TEMEL ERKLER	49
I. Yürütmenin Asli unsuru Halife ve Hilâfet Kurumu	56
1. Halifede Aranan Nitelikler	60
1.1. Halifede Aranan Nitelikler Arasındaki Öncelik Sıralaması	69
1.2. İmamın/halifenin Kureyşli Olması	77
1.2.1. Değerlendirme	91
1.3. İmâmet/hilâfet adayları arasındaki üstünlüğün (efdaliyet) İmam/halife seçimine etkisi	98
1.3.1. Değerlendirme	102
2. İmamı/Halifeyi Belirleme Yöntemleri	104
2.1. Ehlü'l-Hal ve'l-Akdin Seçimi	109
2.1.1. Ehlü'l-Hal ve'l-Akd Heyeti Üyelerinin Nitelikleri	110
2.1.2. Ehlü'l-Hal ve'l-Akdin Belirlenme Şekli	118
2.1.3. Ehlü'l-Hal ve'l-Akdin Sayısı	125

2.2. İstihlâf (Veliâhd Tayin Etme)-----	136
2.2.1. Değerlendirme-----	141
2.3. İstilâ (Kahr ve Galebe) Yoluyla İmâmet/Hilâfet-----	149
2.3.1. Değerlendirme-----	155
3. İmamın/Halifenin Görevleri -----	162
3.1. Değerlendirme -----	165
4. Hilâfete Engel Olan Durumlar ve Halifenin Azledilmesi -----	167
4.1. Adalet Vasfının Kaybedilmesi (Dinî İnanış ve Yaşayıştaki Sapmalar)-----	167
4.2. Fiziksel ve Zihinsel Engeller -----	171
4.2.1. Duyularla İlgili Kusurlar-----	171
4.2.2. Âzâlarla İlgili Kusurlar-----	172
4.2.3. Tasarruf Kısıtlılığı (Esir Düşme vb. Durumlar)-----	173
4.3. Gücüne Dayanarak Görevden Ayrılmayan Halife'nin Durumu-----	176
4.4. Değerlendirme -----	178
II. Yürütmenin Diğer Bazı Unsurları -----	185
1. Vezir -----	185
1.1. Vezirlik Kurumunun Kısa Tarihçesi -----	186
1.2. Vezirliğin Kısımları, Nitelikleri ve Görevleri -----	189
1.3. Değerlendirme -----	193
2. Emîr-----	195
2.1. Emirlerde Bulunması Gereken Nitelikler ve Emirnin Görevleri -----	197
2.2. İstilâ Yoluyla Emirlik (Emirliğin Güç Kullanılarak Ele Geçirilmesi) -----	200
2.3. Değerlendirme -----	201
3. Âmil-----	206
3.1. Âmilin Nitelikleri ve Görevleri-----	207
3.2. Değerlendirme -----	208
III. İmâmet/Hilâfet Sisteminin Diğer Yönetim Sistemleriyle İlişkisi -----	210
1. Hilâfet Sisteminde Olması Gereken Temel Unsurlar-----	212

2. Hilâfet Sisteminin Diğer Sistemlerle Karşılaştırılması-----	215
2.1. Hilâfet yönetim sistemi bir monarşi ya da oligarşi midir? -----	215
2.2. Hilâfet yönetim sistemi bir teokrasi türü müdür?----	219
2.3. Hilâfet, Arap kabile geleneğinde uygulanan yönetim şeklinin devamı mıdır? -----	222
2.4. Hilâfet yönetim sistemi bir cumhuriyet ve demokrasi midir? -----	223
2.5. Değerlendirme -----	228
IV. Hilâfetin Gerekliliği, Tekliği ve Müesseseseleşmesi Meselesi--	230
1. Hilâfetin Gerekli Olup Olmadığı Hakkında İleri Sürülen Görüşler -----	232
2. Hilâfetin Gerekliliği Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi -----	237
3. Hilâfetin Tekliği Meselesi -----	244
4. Hilâfetin Müesseseseleşmesi Meselesi-----	248
5. Değerlendirme -----	250

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİLÂFET YÖNETİM SİSTEMİNDE YARGI -----	255
I. YARGININ MERKEZİ KURUMU KAZÂ TEŞKİLATI-----	256
1. Kazâ Teşkilatının Kısa Tarihçesi -----	257
2. Kâdî Olmanın Şartları -----	260
2.1. Kâdîlikte Erkek Olma Şartı-----	262
2.2. Değerlendirme -----	273
3. İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı-----	277
II. YARGIYLA İLİŞKİLİ OLAN DİĞER KURUMLAR-----	283
1. Mezâlim Teşkilatı-----	283
1.1. Mezâlim Teşkilatının Kısa Tarihçesi-----	283
1.2. Mezâlim Müessesesinin Görevi -----	287
1.3. Kâzâ ve Mezâlim Teşkilatları Arasındaki Farklılıklar	289
1.4. Siyâset-i Şer'iyeye ve Mezâlim İlişkisi-----	291
1.5. Değerlendirme -----	297

2. Hisbe Teşkilatı-----	303
2.1. Hisbe Teşkilatının Kısa Tarihçesi-----	304
2.2. Hisbe Teşkilatının Görevleri-----	307
2.2.1. Emr-i bi'l-Ma'rûf Kapsamındaki Görevleri-----	308
2.2.2. Nehy-i ani'l-Münker Kapsamındaki Görevleri -	310
2.3. Hisbe Teşkilatının Kazâ ve Mezâlim Teşkilatlarıyla Karşılaştırılması-----	313
2.4. Değerlendirme-----	315
3. Nikâbe Müessesesi-----	317
3.1. Nikâbe Teşkilatının Kısa Tarihçesi-----	319
3.2. Nakiplerin Kısımları ve Görevleri-----	321
3.3. Değerlendirme-----	323
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ-----	327
KAYNAKÇA-----	335

ÖN SÖZ

Tabiatı itibarıyla topluluk halinde yaşamaya ihtiyaç duyan insanoğlu, bu ihtiyacının bir gereği olarak tarih boyunca birlikte yaşamayı kolaylaştıracak çeşitli oluşumlar vücuda getirmiştir. Söz konusu oluşumların zirvesini hiç şüphesiz devlet teşkilatı temsil etmektedir. Devletleşmenin istenilen düzeyde gerçekleşebilmesi için devletin idarî ve kazaî yapısı, bu çerçevede devlet başkanının belirlenme yöntemi önem arz etmektedir. Bu sebeple sahâbe döneminden itibaren bahsi geçen konular Müslüman ilim adamlarının gündemini meşgul etmiştir. Bunun neticesinde *Ahkâm-ı sultâniyye* literatürü ortaya çıkmış; imâmet/hilâfet için aranan nitelikler, imamın/halifenin göreve geliş yöntemleri, görevleri ve azli gibi yürütmeye ilgili konular ile kazâ teşkilatı, mezâlim velâyeti gibi yargıyla alakalı hususlar ve genel anlamda devlet işleyişi ilgili literatüre konu olmuştur. Hicrî beşinci asır, mezkûr literatür eserlerinin tedvin faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönem olması açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim, Ebûl-Hasan el-Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, ve İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *Gyâsü'l-ümem fî iltiyâsi'z-zulem* adlı eserleri bu dönemde kaleme alınan, devlet teşkilatı ve idaresi ile ilgili meseleleri detaylı olarak ele alan ilk literatür örnekleridir. Bu yönleriyle kendilerinden sonra, alanla ilgili yazılan eserlere de temel teşkil etmişlerdir. Günümüzde konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da bu eserlere sıklıkla atıfta bulunulmaktadır. Biz de yaptığımız bu çalışmaya ilk olarak bu eserleri inceleyerek başladık. Buradan elde ettiğimiz bilgiler, yürütme ve yargı kapsamına giren kurumları ayrı ayrı tasnif etmemize ve çalışmamızın omurgasını oluşturmamıza ciddi manada katkı sağladı. İmâmet konusuna temas eden fıkıh ve kelamla ilgili metinler yanında meselenin günümüzde ele alınış biçimini ortaya koyan

güncel çalışmaları da imkânlar ölçüsünde harmanlayarak, hilâfetin mahiyeti, gerekli olup olmadığı, halifede aranan nitelikler, halife belirlemede kullanılan yöntemler, günümüzde hilâfetin nasıl anlaşılması gerektiği, hilâfetin diğer yönetim şekilleriyle ilişkisi, hilâfette yargının yeri, yargı bağımsızlığı gibi pek çok hususu ele alıp değerlendirmeye çalıştık.

2020 yılında hazırladığımız doktora tezimizin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş hali olan bu eserin, bu seviyeye gelmesinde emeklerini esirgemeyen ve çalışmam boyunca bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Ünsal'a; çalışmamın olgunlaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Ahmet Yaman, Doç. Dr. Mustafa Bülent Dadaş, Doç. Dr. Fatih Yücel, Dr. Fatih Mehmet Aydın ve Dr. Mustafa Çakır hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışma taslağını okuyup eleştirileriyle katkı sağlayan diğer hocalarıma ve çalışma süresince konuya ilişkin bilgi alışverişinde bulunduğum değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim. Eserin alanla ilgili yapılacak çalışmalara mütevazî bir katkı sunması bahtiyarlık sebebi olacaktır. Gayret bizden tevfiğ Allah'tandır.

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen madde/makale
a.g.t.	: Adı geçen tez/tebliğ
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
drs.	: Dirâse
ed.	: Editör
İFAV	: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İst.	: İstanbul
İlem	: İlmî Etüdler Derneği
İLTED	: İlahiyat Tetkikleri Dergisi
İSTEM	: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
Ktb	: Kütüphanesi
md.	: Maddesi
mlf.	: Müellif.
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
t.s.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
yay.	: Yayınları